



Uluslararası Belgelerde ve İç Hukukta Eğitim Hakkı

Rabia KALENDER^(*)



Beşikten mezara öğreniniz.

İnsan, var olduğundan beri bilim ve ahlak üzerine söz söyleyenlerin odak noktası haline gelmiştir. Bu; insan yapısı ve özelliklerinden teşekkül eden toplumda evrensel boyutun gereğidir.¹

İnsan yaratıcının ona bahsettiği hareket serbestisini kazanabildiği, düşünme yetisini kullanabildiği ancak metafiziksel ya da fiziksel bir takım sınırlandırmalara tabi tutulduğu gezegende toplumsal gerçeğini dışlamayarak sosyal ilişkilerde bulunmak zorunda kalır. İnsanın bu ilişkiler sonucunda bir takım hak ve hukuk kavramları ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz, bunun da ötesinde bir realitedir.

İnsanın bu realite karşısında ezilmesine, istek ve arzularından soyutlanmasına engel olacak, mevcut iktidarların bile müdahale edemeyeceği bireysel bir alan oluşturmak yani insan haklarını kurumsallaştırmak, ulusal uluslararası zemine doğru orantılı olarak bireysel alan ve hak-hürriyet-eşitlik birliğinden oluşan grafikte artan bir değer gösterecektir. Bu bağlamda insanlık tarihinde ilk defa insan hakları istisnai toplumları da aşarak dünya kamuoyunun ortak amacı haline gelmiş ve ortak bir ideal değerini kazanmıştır. Bu nedenle çalışmamın ilk bölümünde hak, hürriyet, eşitlik kavramlarının tanımlamasını yapma gereğini duydum. Bunun neticesinde eğitim hakkı ve hürriyetini değerlendirme olanağının daha da ivme kazanacağı kanaatindeyim.

Ünlü Fransız Hukukçusu M. Virralyy'e göre uluslararası hukukun geleneksel tanımı olan

“iç düzen kuran” ve yine iç hukuka (devletin hukuku) dayanan “devlet içi” ilişkiler ile uluslararası düzeni kuran ve uluslararası hukuka dayanan devletler arası ilişkileri kapsayan “çift alan teorisi” bütünüyle değişmiştir. Bu teoriye göre bireyler uluslararası düzenle ilişki kurmak için gerekli araçlardan yoksundurlar. Bugün artık, insan haklarını koruma amaçlı uluslararası ve bölgesel mekanizmaların kurulması ile “çift alan teorisi” içinde bireyin uluslararası hukukun doğrudan doğruya bir öznesi olduğu ve insan haklarının insanlığın ortak değeri olarak görüldüğü “tek alan teorisi” lehine değer kaybetmiştir. Yani çift alan teorisinin içerdiği iki alanın birleştiği noktadan doğan yeni ve tek alan, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasının artık sadece bir iç hukuk sorunu olarak algılanmasının ebediyen önüne geçmiştir. Bunun sonucu olarak tarihte ilk defa, bireyler kendilerini sadece kendi uluslarının ya da sadece vatandaşı buldukları devletin değil, insanlığın bir parçası ve onurlu bir üyesi, dolayısıyla ulusal üstü hukukun bir aktörü olarak görmek imkanına kavuşmuşlardır.²

Hak-Hürriyet-Eşitlik

İnsan hakları kavramının merkezi-odak noktası- olan “insan” hak sahibi olan kişidir.

Hak ve hukuk etimolojik olarak aynı kökenden geldiği (Arapça köken) gibi Roma Hukukunda da aynı anlamı ifade etmektedir. Roma geleneğinde “ius” (Latince kanun) “iustum” (Latince haklı) terimiyle çok sıkı bağları olan bir terimdir. Zamanla eski kanun terimi

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi.

¹ Kavramlar Dr. Ethem Levent'e aittir.

² YAŞAR, Nuri; *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 48.

İngilizce'de (İtalyanca ve Fransızca'da da) justice (adalet) oldu. Kısaca ius hem kanundur, hem de hak(lı).

Hak kavramı yazarlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Haklar, yazılı hukuk belgeleri ile kanunlarla özgürlüğü sağlamak için kişiye tanınan yetkililerdir. Hak; hukuk düzenince tanınmış, sınırı, konusu, kullanma şekil ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlüktür. Bu tanımlara rağmen sözlükte, yasal ya da ahlaki temelde bir şeye sahip olma ya da elde etme, yahut belli bir biçimde hareket etmeye ilişkin haklılaştırılabilen bir istem olarak tanımlanır.³

Hürriyet ise ne kendisine ne başkasına zarar vermemek tarzında bir anlayışla kabul edilmiştir. 1789 Fransız "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi" 4. Maddesine göre "hürriyet başkalarına zarar vermeyen her şeyi" yapmaktır.⁴ Montesquieu'nun fikirlerinden mühlhem olan bu anlayış, şark hukuk sistemleri ile farklılık arz etmektedir. Şark hukuk sistemlerinde hürriyet ilahi sınırlar içinde bir hürriyettir. Şahsa bağlı vazgeçilmez, devredilmez bir özellik gösterir. Asil bir karakterdir. İnsan hakları piramidini meşrulaştıran, zemini sağlam kılan bir üçüncü köşegeni oluşturan eşitlik ise "bir hak ve hürriyet olmanın ötesinde, hak ve hürriyetlerin de üstünde değer ifade eden ve fertlere mutlaka sağlanması icap eden bir imkan ve nimettir".

Ulusal ve Ulusalüstü Belgelerde Eşitlik Tanımları

Tüm insanlar özgür, saygınlık ve haklar bakımından eşit doğarlar, akıl ve vicdana sahiptirler. Birbirlerine karşı kardeşlik özü ile davranmalıdırlar.

Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başkaca herhangi bir düşün, ulusal ya da sosyal köken, servet, doğuş ya da herhangi bir durum gözetilmeksizin iş bu bildirmede açıklanan haklardan ve tüm özgürlüklerden yararlanabilir.

³ GEMALMAZ, Semih; *Ulusalüstü İnsan Haklarına Giriş*, 3. bası, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 243.

⁴ ARMAĞAN, Servet, *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 3. bası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 7.

Bundan başka bir kişinin uyruğu bulunduğu ülke ya da toprakların siyasal, hukuksal ya da uluslararası statü bakımından, bu ülke ya da topraklar ister bağımsız ister vesayet altında olsun, ister özerklikten yoksun ya da egemenliği herhangi bir kısıtlamaya uğramış olsun, hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır."⁵

"İnsanlar haklar bakımından özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar. Toplumsal farklılaşma sadece kamusal yarara dayandırılabilir."⁶

"Sözleşmeciler taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkese bu sözleşmenin 1. Bölümünde tanınan hak ve hürriyetleri tanırlar."⁷

"Herkes din, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."⁸

"İnsanlar tek bir ümmetten başka (birşey) değildi. Sonra ayrılığa düştüler."⁹

Eşitlik ilkesi; kanun önünde eşitlik, hakim önünde eşitlik, kamu hizmetine girmede eşitlik, sorumlulukta eşitlik ve fırsat eşitliği olarak farklı kategorilerde ele alınmaktadır. Biz burada eğitim hak ve özgürlüğü ile yakından ilintili olması sebebi ile fırsat eşitliği ile kamu hizmetine girmede eşitlik kavramlarını açıklamakla yetineceğiz:

1- Kamu Hizmetine Girmede Eşitlik

"Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez."¹⁰

⁵ 1948 İHEB, md. 1, 2, 7.

⁶ 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, md. 1.

⁷ 1950 AİHS md. 1.

⁸ 1982 TC Anayasası md. 10.

⁹ Yunus Suresi, 19. ayet.

¹⁰ 1982 TC Anayasası md. 10.

2- Fırsat Eşitliği

Hiçbir kimseye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanınmadan ve öncelik hakkı verilmeden toplumda devletin sunduğu imkanlara halkın eşit olarak kavuşabilmesidir.

Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü

Eğitim hakkı ve özgürlüğü ifadesi kullanıldığında ne anlatılmak istendiği, yönetici etkileşiminde idrak edilemediği için hedefin tam on ikiden vurulması mümkün olmamaktadır. Hedefi on ikiden vurmak mutlak surette idealdir. İdeal ile kesişmek ise olanaksızdır. Bununla beraber aradaki mesafeyi yakın kılmak, aklını amaç-araç ilişkisi içinde amaca ulaşmak için araç olarak kullanabilen insanın düşünsel ve fiziksel niteliklerini aşan bir faaliyet değildir. Bu durumda ise öncelikle eğitim, eğitim hakkı ve eğitim özgürlüğünün sözlük anlamından başlayıp nelerin bu kapsam dahilinde olduğunu tespit etmek yararıma olacaktır.

Eğitim, Arap dilinde “terbiye” olarak karışımıza çıkmaktadır. Terbiye kelimesi üç kökten gelerek üç anlamı ifade eder:

1- Artmak, çoğalmak.

2- Olmak meydana gelmek, çocuğu yetiştirmek, büyütüp beslemek.

3- İslah etmek, düzeltmek, idare etmek.¹¹

Bununla birlikte eğitim genel manada “bir insanın kabiliyet ve davranışlarını geliştirmek, toplumun iyi değerlerini benimsetmek için yapılan işler” anlamına gelmektedir.¹²

Amerikan Yüksek Mahkemesi 1950 tarihli Brown V Board of Education davasında, “Eğitim iyi bir vatandaş olmanın temelidir. Eğitim çocukları kültürel değerlerle uyandırmak, ileri için mesleki yetişmelerine hazırlamak ve çevrelerine uygun ve yararlı kılmakta esas araçtır. Bugün kendisine eğitim fırsatı tanınmayan çocuğun hayatta başarı kazanması umulamaz artık” demektedir.¹³

Durkheim ise eğitimi; geçmiş nesillerin ortak tecrübelerini geliştirerek yeni nesillere devretmesi biçiminde tanımlar.

Eğitim hakkı öncelikle:

Belli bir düzeyde bilgi veren parasız ve herkese açık okul ve kursların var olması,

Devletin ya da yerel yönetimlerin eğitime finansman bakımından müdahale edebilmeleri,

Devletin okul programlarına müdahalede bulunması,

durumlarını kapsamaktadır.¹⁴

Eğitim özgürlüğü ise daha çok bu imkanların sağlanmasından sonra ortaya çıkan ve eğitimin içeriğine, öğrenci özgürlüğüne ve ana-babanın çocuklarını kendi istedikleri din veya felsefi inanç doğrultusunda yetiştirme özgürlüğüne ilişkindir.¹⁵

Bu tanımlamalardan yola çıkıldığında, eğitimin uygulanma alanının temel unsurunu oluşturan insan, yani öğrenci için eğitim bir “hak”, eğitimin sağlanması ise niteliği gereği devlet için bir “ödev”dir.

Eğitim sosyal bir kurumdur. Ancak grup içinde mümkündür. Diğer sosyal kurumları da etkilemektedir. Ayrıca diğer sosyal kurumlardan etkilenmektedir. Bu nedenledir ki kalkınmak, çağdaşlaşmak, gelişmek ve en önemlisi de insan haklarına saygılı bir devlet olmak isteyen her ülkenin yöneticileri ve halkı eğitime gereken değeri vermek zorundadır. Toplumun refahı ferdin refahına bağlıdır. Fert ise sahip olduğu hak ve özgürlükleri iyi niyet dairesi içinde kullanabildiği, kullanmasına müsaade edildiği ölçüde huzurludur. Aksi halde toplumun genelinin psikolojik açıdan zedelenmesi bir takım eşitsizliklerin zuhur etmesi ve en önemlisi de adaletten uzaklaşması kaçınılmaz olacaktır.

İslam anlayışına göre eğitimin amacı iyi ve mükemmel insanlar yetiştirmektir. Bireyin ham, kaba ve sistemsiz davranışlarında iyiye doğru bir değişme meydana getirmektir.

Gençleri şuurulu ve sistematik bir eğitim ve öğretimle yetiştirmeyi eski Yunanlılarda gör-

¹¹ BAYRAKTAR, Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1.

¹² Rehber Ansiklopedisi, c. 4.

¹³ YAŞAR, Nuri; a.g.e., s. 43

¹⁴ A.g.e., s. 71.

¹⁵ A.g.e., s. 72 (AIHS'den alıntıdır).

mekteyiz. Onlara göre faziletli insanlar ancak dengeli eğitim görenlerdir.

Eski Roma'da ise eğitimin amacı fazilet ve uygarlıktı. Rönesans devrinde ise insanlıktı. Aydınlanma döneminde de bilim adamı yetiştirmektir.¹⁶

Eğitimin gayeleri noktasında düşünürler görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Eğitimin sonucunda davranışların değişip değişmeyeceği tartışması üç farklı görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur:

1- İyimser Görüş (Optimistler): Genç neslin yetiştirilmesinde eğitimin güçlü olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bu görüşün ünlü temsilcisi J. Locke'a göre insanlar arasındaki büyük farklılıkları meydana getiren eğitimdir. Tanınmış İslam bilgini Farabi de insanın eğitilebileceğini savunarak: "yaratılış yönünden eksik olanlar bir işte eğitildikleri zaman üstün yaratılıştaki olup da o konuda eğitilmeyenlerden daha üstün olurlar" der. Helvatius'a göre de, insan aldığı eğitime göre şekillenir; iyi veya kötü olur.

2- Kötümser Görüş (Pesimistler): Bunlar verasetin kati olduğuna inanırlar. Eğitimin insana bir şey kazandırmadığını ileri sürerler. Bir insana ne kadar terbiye verilirse verilsin kötü bir yaratılışla dünyaya gelmişse onun şahsiyetini değiştirmek mümkün olmaz.

3- İzafiyeci Görüş (Relativistler): Bunlar yukarıdaki her iki görüşü birleştirmişler, eğitimin ve yaratılışın insan üzerinde etkili olduğuna inanmışlardır.¹⁷

Ayrıca sosyolojik verilerden yararlanan eğitimciler fertleri ve grupları sosyal normlara, ülkü ve isteklere göre eğitmeye çalışırlar. Ferdi kendinden ziyade içinde doğup büyüdüğü grup için geliştirmek isterler. Bu tip eğitime "idealist eğitim" adı verilir. Öte yandan psikolojik verilerden yararlananlar ferdi farklılıklara göre eğitim yapmayı; ferdi özel yetenekleri içinde başarılı ve verimli kılmak isterler. Bunlara da "naturalistler" denir.¹⁸

Eğitimin gayesi ve üzerine söylenenler önem arz etmekle birlikte eğitim hakkı ve

özgürlüğünün haksız sınırlandırılmasını bertaraf edebilmek, bu iki kavramın nitelikleri gereği ihtiva ettikleri temel unsurlarını belirleyip, bu çerçevede hareket etmeye bağlıdır.

Eğitim Hakkının Mutlaklığı

Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez. Bir hakkın mutlak bir manada düzenlenmiş olması onu dokunulmaz, düzenlenemez kılmaz.

Eğitim hakkı insan hakları listesinin hak kuşakları bağlamında sınıflandırılmasında ikinci kuşak haklar içerisinde yer alır. Bu sınıflandırma hakların tarihsel gelişimi içinde, genel olarak konularından ve niteliklerinden hareketle yapılmıştır.¹⁹ Ayrıca haklar belgelerinde sınırlandırılan ve sınırlandırılmayan haklar olarak da ayrılmıştır. Sınırlamalar olağan rejim içinde geçerli olan, süreklilik arz eden kayıtlamalardır. Sınırlamanın sınırı ölçütlerini geçemezler. Bireysel yarar ile toplumsal yarar arasında bir denge unsuru olan bu ölçütler, hakların sınırlandırılmasındaki keyfiyeti önler, hakkın kullanımının başkasının haklarına zarar vermesini engeller.

Sınırlama:

Demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz.

Hakların ve özgürlüklerin özüne dokunamaz.

– Ölçülü olmalıdır.

– Yasa ile yapılmalıdır.

– Zorunlu olmalıdır.

– Meşru bir amaca yönelmelidir.

Eğitim hakkı da sınırlandırılabilir haklar içindedir. Ancak yukarıdaki ölçütlere tabi olarak sınırlandırılabilir. Devletin düzenleme yapmasını haklı kılan bir haktır. Müdahalenin haklı kılınabilmesi için öncelikle, müdahalenin iç hukukta yapılan bir düzenlemeye dayandırılması gerekir. Bu müdahale hakkın özünü zedelememelidir.

Eğitim hakkının mutlaklığı kapsamına;

¹⁶ BAYRAKTAR, Faruk, a.g.e., s. 15.

¹⁷ A.g.e., s. 28-31.

¹⁸ ARVASI, S. Ahmet; *Eğitim Sosyolojisi*, s. 24.

¹⁹ GEMALMAZ, M. Semih; *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay., İstanbul, 2001, s. 536.

– Belirli bir zamanda varolan bir eğitim kurumuna girebilme hakkı,

– Etkili bir eğitim alabilme hakkı,

– Öğrencinin başarı ile tamamladığı eğitimi resmen tamamlaması hakkı dahildir.

“Öte yandan eğitimin bilim ve politika olmak üzere iki boyutu vardır. Eğitimin bilimsel boyutu eğitimcilerin işidir. Politik boyutu bütün vatandaşları yakından ilgilendiren bir konudur. Demokratik işleyişte toplumun her kesiminin katılımı ile belirlenen eğitim politikaları eğitimciler tarafından uygulamaya geçirilir. Eğitimciler eğitim politikalarının belirlenmesinde diğer kesimlerden farklı bir konuma sahip değildirlir.”²⁰

Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde eğitim hakkı ve özgürlüğünün ikinci dereceden kapsamına dahil olan toplumun eğitim politikasını belirleme hakkı birkaç bürokrat ve siyasi yetkililerce kullanıldığında açıkça ihlal edilmektedir.

“Dünyada birçok ülkenin ekonomik, politik, sosyolojik ve teknolojik alanda işbirliğine gitmesi ülkeler arasındaki işbirliğini güçlendirmiştir. Böyle bir işbirliği ülkelerin birçok alanda ortak hareket etme zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Küreselleşme süreci sadece ekonomik amaçlı örgütleri değil, aynı zamanda hizmet üreten eğitim örgütlerini de etkilemiştir.”²¹

Küreselleşme sonucunda eğitimde de ortak bir örgütlenmenin kurulması uluslararası belgelerin taraf devletlerce uygulanabilirliğini artırmıştır. Türkiye’de ise zaten böyle bir endişe mevcut değildir. 1982 Anayasası md. 90’a göre Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar aleyhine anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne başvurulamaz. Bu hükümle birlikte Türkiye’nin taraf olduğu belgelerdeki eğitim hakkı ve özgürlüğüne ilişkin düzenlemeler iç hukukta yasal bir uygulama alanı bulur. Bu durum bireylerin kendilerini sadece vatandaşı oldukları devletin değil, toplumun bir üyesi olarak görmelerini sağlar.

²⁰ EKİNCİ, Yusuf; *Eğitim Reformu İçin İlk Adım*, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 7, Eğitim Özel Sayısı, s. 74.

²¹ ÇELİK, Vehbi; *Örgütsel Değişme ve Geleceğin Okulu*, Yeni Türkiye Dergisi, sayı 7, Eğitim Özel Sayısı, s. 38.

Ulusalüstü Belgelerde Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Eğitim hakkı, sözleşmenin ilk protokolünde ele alınmıştır.²²

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde ana-babanın bu eğitimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”²³

Bu madde ile eğitim görme ve eğitim tarzını serbestçe seçme hakkı düzenlenmiştir. Türkiye ise protokolün 2. Maddesini Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümlerine aykırı olmamak çekincesi ile kabul etmiştir. Bu suretle Türkiye Cumhuriyeti devleti alternatif eğitim kurumlarına izin vermeyeceğini en baştan eğitim özgürlüğüne ihtirazi kayıt koyarak bildirmiştir.

Eğitim hak ve özgürlüğünün devlet açısından bir ödev olduğuna yukarıda değindik. Bu açıdan bakıldığında, bu protokol ile devlet iki ödev ile yükümlü kılınır:

1. Her ne olursa olsun çocuklara eğitim imkanı sağlama ödevi

2. Ana ve babanın çocuklarını kendi dini ve felsefi inançlarına uygun olarak eğitime hakkına saygı gösterme ödevi

Eğitim hakkı ve özgürlüğü Sözleşmeye Ek 1. Protokolün 2. Maddesinde oldukça kısa ve hiçbir sınırlama nedenine yer verilmeksizin düzenlenmiştir. Bu düzenleme biçimi en azından sınırlama nedenlerine yer verilmemesi açısından sözleşmede düzenlenmiş diğer hak ve özgürlüklerden farklıdır. Bunun nedeni bu özgürlükten yararlananlarla hak ve özgürlük arasındaki özel ilişki ve ayrıca “özel yaşama saygı” (Sözleşme md. 8) ile “dini ya da felsefi inancın korunması” prensipleri arasında kurulan dengede saklıdır. Ancak bu durum bu hakkı sınırlandıramaz kılmaz.

Devletin eğitimi düzenleme hakkının varlığı aşıkardır. Devlet eğitimi düzenlerken eğitim

²² Tamamı için bkz.: AIHS.

²³ AIHS, Protokol No: 1, md. 2.

hakının mutlaklığı ilkesine dayanarak "zorunlu eğitimi" getirebilecektir. Bu da beraberinde parasız eğitimi gerekli kılacaktır. Aksi halde zorunluluk ile ekonomik şartların örtüşmesi mümkün olmayacaktır.

Eğitimin genellik ilkesi gereğince devlet; eğitimi, toplumu oluşturan kişilerin yaş, cinsiyet, vatandaşlık ve içinde buldukları hukuki statüler gereği topluma yaygın hale getirmelidir. Ancak bunu yaparken de eşitlik ilkesini bertaraf edecek düzenleme getirmez, toplumu farklı sınıflara ayıramaz.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Madde 26. Herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim hiç değilse ilk ve temel öğretimde parasız olmalıdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve meslek öğreniminden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğretim yeteneklerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır.

Eğitim insan kişiliğinin gelişmesini ve insan hakları ve temel özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi amacını gütmelidir. Ayrıca tüm uluslar ve tüm ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve BM'nin barışı koruma yolundaki çalışmalarını özendirilmelidir.

Ana-baba, çocuklarına verilecek eğitimi, öncelikle seçme hakkına sahiptir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme²⁴

Madde 13 ile bu sözleşmeye taraf olan devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Bu madde²⁵ ile sadece çocukların dini ve ahlaki eğitimi hedeflenmiştir. AİHS protokolün 2. Maddesi hem felsefi inançları kapsamakta hem de bizzat eğitim ve öğretimin kendisini hedeflemektedir.

²⁴ Türkiye 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.

²⁵ Tam metin buraya alınmamıştır. Tam metin için bkz.: BALCI, Muharrem/SÖNMEZ, Gülden, a.g.e., s. 115.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme²⁶

Madde 10

Taraf devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve özellikle kadınlarla erkeklerin eşitliğine dayanan aşağıdaki tedbirleri alır.

a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması. Bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel teknik mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde uygulanır.

b) Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan ayrılan kızlar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi

Madde 14

1) Herkes eğitim görme ve mesleki sürekli eğitimden yararlanma hakkına sahiptir.

2) Bu hak serbest zorunlu eğitim görme olasılığını da içerir.

3) Demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarının kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun olarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlama hakkına saygı gösterilerek eğitim kurumları tesis etme özgürlüğüne bu özgürlük ve hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak saygı gösterilmelidir.

İslam Hukukunda Eğitim Hak ve Özgürlüğü

"Allah içinizden iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini arttırır." (Mücadele Suresi, 11. Ayet.)

²⁶ Tam metin için bkz.: A.g.e. Türkiye 15 ve 16. Maddelere çekince koymuştur. 1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

"De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"
(Zümer Suresi 9. Ayet)

"Allah'tan, kulları içinde, ancak alimler kor-
kar." (Fatır Suresi 28. Ayet)²⁷

Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü

1982 Anayasası

Madde 42. Eğitim ve Öğrenim Hakkı²⁸

"Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yok-
sun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit
edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim Atatürk ilke ve inkılapları
doğrultusunda çağdaş bilim ve eğitim esasla-
rına göre devletin gözetim ve denetimi altın-
da yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğre-
tim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti Anayasaya sa-
dakât borcunu ortadan kaldırmaz.

İlk öğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar
için zorunludur ve devlet okullarında parasız-
dır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı ol-
duğu esaslar devlet okulları ile erişilmek iste-
nen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

Devletin maddi imkanlardan yoksun başa-
rılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri
amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli
yardımlar yapar. Devlet, durumları sebebi ile
özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı
kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece
eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile
ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne
suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçe'den başka hiçbir dil eğitim ve öğre-
tim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana
dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez.
Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak
yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğre-

tim yapan okulların tabi olacağı esaslar ka-
nunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hü-
kümleri saklıdır."

Özellikle T.C. Anayasası'nın 42. Madde-
sinde ele alınan eğitim hak ve özgürlüğünün
temel ilkeleri:

1. Genellik ve zorunluluk ilkesi
2. Parasızlık ilkesi
3. Kadın erkek eşitliği
4. İmkan ve fırsat eşitliği
5. Eğitim ve öğretimin engellenemezliği
6. Eğitim hakkının mutlaklığı
7. Anayasaya karşı olan sadakat yükümlü-
lüğü.

Milli Eğitim Temel Kanunu

Genel Amaçlar²⁹

Bu kanunda belirtilmekle birlikte milli eği-
timin temel amacı Mustafa Kemal Atatürk
tarafından açıklanmıştır: "Fikri hür, irfanı hür,
vicdanı hür nesiller yetiştirmek.

Türk milli eğitiminin temel ilkeleri:

1. Eğitimde millilik
2. Eğitimde çağdaşlık
3. Eğitimde demokratiklik
4. Eğitimde laiklik

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Eski tarihli olmasına rağmen yürürlükteki
hukukun en önemli, en temel enstrümanla-
rından biridir. Eğitim ve öğretim alanında
Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan
dağınıklığı ortadan kaldıran eğitim birliği ilke-
sini getiren çok önemli ve temel bir kanundur.
Bu kanunla resmi ya da özel derecede bütün
eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağ-
lanmıştır.

²⁷ ARMAĞAN, Servet; a.g.e., s. 143-144.

²⁸ Sosyal ve Ekonomik Haklar içinde düzenlenmiştir.

²⁹ Bkz.: M.E.T.K., md. 2.

Sonuç: Adı Konamayan “Çekince” Nedir?

Eğitim hakkı ve özgürlüğü kişilerin sahip olduğu, demokratik toplum düzeni gerekleri ve hakkın özüne dokunulmazlık ilkeleri doğrultusunda sınırlandırılabilen haklardandır.

İç hukukumuzdaki düzenlemenin (eğitim hakkı ve özgürlüğü kavramları tam anlamıyla sindirilebilmiş olsa gerek) bu hak ve özgürlüğün bireylere tanınmasını yasalaştırması gerekirken 1982 Anayasası da dahil olmak üzere diğer yasal düzenlemelerde hakkın niteliğine, çerçevesine teğet geçilip, hakka ve özgürlüğe bir takım ilkeler bağlanarak sınırlandırmaya gidilmesi tercih edilmiştir.

Anayasanın 90. Maddesine göre usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası antlaşmalar kanun hükmündedir. Ancak Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Belgelerinde eğitim özgürlüğü alanında üç temel unsur oluşturulmuştur.

1. Kurumsal Çoğulculuk: Girişim özgürlüğünün tanınmasına bağlı olarak değişik eğitim kurumları arasından ebeveyne tanınmış okul seçme özgürlüğüdür.

2. Resmi Eğitimin Çoğulculuğu: Resmi okulları ilgilendirmektedir. Gerçek anlamıyla çoğulculuk ancak resmi eğitim kurumlarında söz konusu olabilmekte ve ana-babanın çocuklarını kendi dini ve felsefi görüşlerine göre yetiştirme haklarına saygı gösterilmesi anlamına gelmektedir. Çoğulculuk, farklı düşüncelerin karşılıklı saygı ve hoşgörü içinde birlikte var oldukları ve içinde ailelerin dini ya da felsefi inançlarına saygılı olunarak çocuklarının eğitildiği bir kurum olmayı gerektirmektedir.

3. Öğrenci-Öğretmen Özgürlüğü

Bu unsurlar nazara alındığında iç hukukumuzdaki düzenlemelerin tam olarak uluslararası belgelerle paralellik göstermediği aşikardır.

Buradan da anlaşılacağı gibi 1982 Anayasasının 90. Maddesi gereği uygulama alanı bulan uluslararası belgeler iç hukukla çelişmektedir.

1982 Anayasasının 42. Maddesinde "Kimse eğitim hakkından mahrum edilemez" hük-

mü ile eğitim hakkının mutlaklığı ifade edilmektedir.

Ancak buradaki problem ana-babanın hakları ile eğitim hakkının çatışması halinde önceliğin çocuğun okul hakkına mı yoksa ebeveynin tercihine mi verileceğidir. Çocuğunu kendi dini ya da felsefi inançlarına göre yetiştirme hakkına saygı gösterilmediğini düşünen veliye karşı Avrupa İnsan Hakları Divanı çocuğun okul hakkının üstün tutulacağını söylemektedir. Demek ki eğitim hakkının ortadan kaldırılması yasal bir başka hakkın varlığı halinde bile mümkün olmamaktadır.

Bu durumda acaba iç hukukumuzda adı konamayan bir çekince, bireye sahip olduğu hakların uygulanabilir kılınması halinde, bilgi toplumuna doğru yol alan dünyada etkin bir yer almak korkusu mu yoksa doğuştan var olan sahip olunan haklar uluslararası belgelerde düzenlendi diye uygulamaya geçerse egemenliğimizden oluruz korkusu mu?

Kaynakça

- ARVASI, S. Ahmet; *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul, 1995, Burak Yay.
- ARMAĞAN, Servet; *İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 3. Bası, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- BALCI, Muharrem-SÖNMEZ, Gülden; *Temel Belgelerde İnsan Hakları*, Danışman Yay., İst, 2000.
- BAYRAKTAR, Faruk; *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1996.
- ÇELİK, Vehbi; *Örgütsel Değişme ve Geleceğin Okulu*, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 7, Eğitim Özel Sayısı.
- EKİNCİ, Yusuf; *Eğitim Reformu İçin İlk Adım*, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 7, Eğitim Özel Sayısı.
- GEMALMAZ; Semih, *Ulusalüstü İnsan Haklarına Giriş*, 3. Bası, Beta Yayınları, İstanbul 2001.
- , *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, Beta Yay., İstanbul, 2001..
- YAŞAR, Nuri; *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Rehber Ansiklopedisi; c. 4. İstanbul, 1984. Türkiye Gazetesi Kültür Yay.